

Mediální výchovou k rozvoji politické participace absolventů SOU/SOŠ¹

Lucie RÖMER

Through Media Education Towards Political Participation of Vocational Schools Graduates

Abstract: Using digital media for political participation of youth is a highly current topic, see *FridaysForFuture*. Numerous studies abroad explore the ways how political participation can be enhanced by media literacy (McDougall, 2014; Riel, 2012). Research in this field in the Czech Republic is, however, very limited. The paper presents the findings of the research among media literacy teachers at vocational high schools. Its goal is to describe the possibilities of the application of the citizenship model of media education (Hobbs, 2010) at these schools.

Key Words: Media literacy education, Vocational schools, Political participation

Úvod

Využívání digitálních médií k politické participaci mládeže je vysoce aktuální, viz *FridaysForFuture*. Podmínkou účasti v debatě o veřejném ději je však mediální gramotnost. Možnosti vlivu mediální výchovy na mediální gramotnost a schopnost politické participace zkoumá celá

řada studií (McDougall, 2014; Riel, 2012), které se více či méně hlásí k občanskému modelu mediální gramotnosti.

Nejnižší mediální gramotnost vykazují v České republice mezi mladými studenty SOU a SOŠ. Mediální výchova je na těchto školách ve srovnání se základními školami a dalšími typy středních škol hrubě podceňována. Většina absolventů SOU/SOŠ se zúčastní 10 nebo méně hodin mediální výchovy za celé středoškolské studium. (Jeden svět na školách, 2017). Téměř neexistují česko-jazyčné učební pomůcky navržené speciálně pro SOU a SOŠ. Stejně tak výzkum mediální výchovy na SOU a SOŠ je velmi malého rozsahu. Tentýž segment společnosti vykazuje nejvyšší nedůvěru vůči médiím (srov. Volek, Urbániková, 2017).

Absolventi SOU/SOŠ jsou po osobách se základním vzděláním také těmi, kdo v Česku nejméně politicky participují. Účast ve volbách mezi absolventy SOU a SOŠ dlouhodobě dosahuje 60 %, oproti 77 % mezi absolventy vysokých škol. (Linek, 2015, s. 81).

Autorčina dizertační práce zkoumá metodou akčního výzkumu možnosti mediální výchovy na SOU/SOŠ v kontextu politické participace. Výzkum věnovaný možnostem využití mediální výchovy pro zvýšení mediální gramotnosti a politické participace studentů a absolventů SOU/SOŠ však v Česku neexistuje. Následující řádky proto shrnují pilotní studii mezi učiteli mediální výchovy na SOU/SOŠ, jejímž cílem bylo získat na základě polostrukturovaných rozhovorů s devíti pedagogy hlubší poznatky o stavu a možnostech mediální výchovy a výchovy k politické participaci na SOU/SOŠ.

1 Metodika

V období od května 2018 do listopadu 2018 proběhlo devět polostrukturovaných rozhovorů s učiteli mediální výchovy na středních odborných učilištích a středních odborných školách, a to z šesti různých měst v pěti různých krajích. Rozhovory měly délku od 30 do 90 minut a s jednou výjimkou skupinového rozhovoru probíhaly s jednotlivými respondenty samostatně.

Učitelům byla garantována anonymita, proto jsou i zde níže uváděni anonymně, podle předmětu, v rámci něhož mediální výchovu vyučují.

Protože byli učitelé ZSV tři, jsou očíslováni. Osm pedagogů vyučovalo mediální výchovu jako průřezové téma v rámci jiných předmětů, a to anglického jazyka, ZSV, pedagogiky, informatiky a českého jazyka. Jeden vyučující ji vedl jako samostatný volitelný předmět.

Byla zvolena metoda polostrukturovaných rozhovorů, protože „umožňují klást více otevřených otázek najednou“ (Adams 2015: 493). Oproti focus-group, které byly také zvažovány, nabízejí polostrukturované rozhovory jednotlivým respondentům „více místa pro individuální myšlenky“ (Adams 2015: 494). Oproti dotazníkům je zde možnost doptat se na detaily. Jednotliví respondenti byli osloveni na základě doporučení sekce mediálního vzdělávání při Člověku v tísni – ti doporučili první participanty a další byli získáni metodou sněhové koule.

Výzkum směřoval k zodpovězení následujících výzkumných otázek a podotázek:

VO1: Proč by měla mediální výchova podpořit rozvoj občanské participace studentů SOU a SOŠ?

VO1.1: Kdo může z mediální výchovy podporující občanskou participaci studentů SOU a SOŠ profitovat?

VO2: Jak je mediální výchova na SOU/SOŠ propojována s rozvíjením schopnosti politické participace studentů?

VO2.1: Je mediální výchova na SOU/SOŠ vůbec propojována s rozvíjením schopnosti politické participace studentů?

VO2.2: Jakými způsoby učitelé ve výuce na SOU/SOŠ propojují mediální výchovu s rozvíjením schopnosti politické participace studentů?

VO2.3: Jaké charakteristiky by měly vykazovat metody mediální výchovy pro SOU a

SOŠ, aby tyto metody posilovaly mediální gramotnost jejich studentů a zároveň jejich politickou participaci?

VO3: Jaký je organizační rámec mediální výchovy na SOU/SOŠ?

VO3.1: Jaká je hodinová dotace pro mediální výchovu?

VO3.2: V rámci kterých předmětů je na SOU/SOŠ mediální výchova vyučována?

Mediální výchovou je rozuměna výchova ke „schopnosti analyzovat, hodnotit a vytvářet sdělení napříč médii“ (Bindig, Castonguay, 2014, s. 139). Konkrétně je jí míněna výchova k mediální gramotnosti, tedy ke schopnosti „činit zodpovědná rozhodnutí a vyhledávat informace a myšlenky, analyzovat sdělení v celé šíři jejich forem (...), vytvářet obsah v celé šíři forem (...), reflektovat své vlastní jednání a komunikační chování za využití principů společenské odpovědnosti a etiky a být schopen jednat, ať už jako jednotlivec nebo ve skupině, aby byly sdíleny znalosti a řešeny problémy v rodině, v práci i komunitě“ (Hobbs, 2010: s. 7–8).

Politickou participací jsou rozuměny „činy občanů, které ovlivňují politiku“ (srov. van Deth, 2016), tedy nejen přímé politické aktivity jako je účast ve volbách či členství v politické straně, ale i další občanské aktivity, které ovlivňují konkrétní problémy či trendy ve společnosti, konkrétně například zapojení se do veřejných kampaní, psaní petic, účast na demonstracích a happeninzích, komentování aktuálních událostí on-line a podobně. Spíše než o politickou participaci se tedy jedná o občanskou participaci.

3 Nástin problematiky mediální výchovy k politické participaci

Mediální výchova a výchova k politické participaci jsou hluboce propojeny. „Občanský model“ mediální výchovy roste celosvětově na významu (Hobbs, 1998; Kahne, 2012). „Operuje široce v rámci habermasovského modelu komunikace ve veřejném prostoru“ (Mc Dougall 2014, s. 5). Propojuje mediální výchovu s výchovou k občanské participaci. Vznikl v reakci na rozvoj nových technologií a sociálních sítí a na skutečnost, že stále více společenského konsenzu vzniká online. Občanský model mediální výchovy „klade důraz na aktivní užívání médií coby součásti občanských aktivit, s cílem zapojit se do procesu tvorby rozhodnutí, která ovlivňují společnost“ (Mc Dougall 2014, s. 5). Mediální gramotnost je vnímána jako podmínka zapojení se do participace ve veřejné sféře. Občanský model mediální výchovy je inspirován prací Henryho Jenkinse a jeho konceptem participativní kultury (Jenkins, 2006) a konceptem pedagogiky utlačovaných Paola Freireho (Freire, 1970).

Pro základní školy a gymnázia je v České republice mediální výchova jasně definovaná jako povinné průřezové téma či samostatný předmět. V Rámcovém vzdělávacím programu pro SOU a SOŠ, který platí od roku 2009, však takto samostatně povinná není, je pouze povinnou součástí jiných kapitol. Rámcový vzdělávací program pro odborné školy klade vzdělávání na SOŠ a SOU za cíl nabytí „komunikativní kompetence“ (MŠMT 2004, s. 7). V rámci průřezového tématu Občan v demokratické společnosti mají být žáci vedeni k „utváření a kultivaci svobodného, kritického a nezávislého myšlení, k rozvoji jejich úsudku a rozhodování,“ (MŠMT 2004, s. 6) mají „projevovat občanskou aktivitu, vážit si demokracie a svobody a preferovat demokratické hodnoty“ (MŠMT 2004:22) a porozumět následujícím tématům: „svobodný přístup k informacím; média (tisk, televize, rozhlas, internet), funkce médií, kritický přístup k médiím“ (MŠMT 2004, s. 23). Mediální výchova tedy je aktuálně nepřímou povinnou součástí curriculum českých SOŠ a SOU. O způsobu, jakým je vyučována, a možnostech, jaké školy pro její výuku nabízejí, je toho však známo jen velmi málo. Zjistit více podrobností tedy bylo cílem této studie.

4 Shrnutí výsledků

Výzkum potvrzuje závěry průzkumu Člověka v tísní z roku 2017 (Jeden svět na školách, 2017), a sice buď žádnou, nebo nízkou míru hodinové dotace pro mediální výchovu na těchto školách (v průměru šest vyučovacích hodin za jeden akademický rok, v jednom případě ale také jen 4 vyučovací hodiny za celé studium, v rámci Základů společenských věd). Větší část učitelů vyjadřuje touhu mít pro mediální výchovu větší hodinovou dotaci, čtyřem z nich aktuální rozsah hodin postačuje.

Drtivá většina respondentů mediální výchovu vyučuje jako průřezové téma. V případě účastníků studie je mediální výchova vyučována v rámci anglického jazyka, ZSV, pedagogiky, informatiky a českého jazyka. Jedna vyučující ZSV na ni má vyčleněný konkrétní počet hodin (6 vyučujících hodin) ve třetím ročníku oboru zahradník, ostatní respondenti mediálně-výchovně prvky zařazují zejména intuitivně, v závislosti na aktuálních společenských událostech (např. volby) či podle vývoje diskuse v konkrétních hodinách. Výjimku tvoří vyučující, který vedl mediální

výchovu jako samostatný předmět, v případě této studie se jednalo o výuku po dobu tří let studia, u studentů oboru sociální pracovník, a to dokonce s dotací jedné hodiny týdně.

Mezi respondenty panuje shoda na potřebě mediální výchovy pro studenty SOU/SOŠ. Důvodem je dle učitelů nízká mediální gramotnost jejich žáků.

„Pro ně je těch informací taková masa, že se v nich neumějí vůbec orientovat.“ (vyučující anglického jazyka)

Sami za hlavní cíl mediálně-výchovných prvků deklarují zejména rozvoj kritického čtení, skoro nikdo nevyužívá samostatnou tvorbu studentů. Až na hodiny informatiky studenti nemají v hodině k dispozici počítače. Mobily ani jiná digitální media při mediální výchově téměř nevyužívají.

Z posílení mediální výchovy na SOU/SOŠ by podle respondentů benefitovali jak samotní studenti těchto škol, tak potažmo společnost, protože mediální gramotnost považují za jednu z podmínek pro fungování demokracie.

Politická participace se na školách téměř nevyučuje, existují ale i výjimky.

„Jedna studentka se zapojila do pochodu za Wintonovy děti. Nebo jsme byli na veřejných prezidentských debatách pro střední školy a někteří poznali i populismus těch politiků.“ (vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1)

Někteří studenti mají zkušenosti s připojením se k petici.

Pouze dva respondenti se snaží mediální výchovu s politickou participací propojit, například do hodin zařazovat debatu o aktuálním dění (zejména v období voleb). Probíhá to například formou diskuse o významu voleb a možnostech zapojení se do nich a o roli médií v mediálním obrazu jednotlivých kandidátů (Vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1, 2, 3).

„U těch voleb přesně argumentovali těmi argumenty, že tu chce Drahoš uprchlíky... jen to někde slyší, ale noviny si k tomu už nepřechtou, nesnaží se ty informace víc hledat.“ (vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1)

Ve výuce (nejen) mediální výchovy hraje roli komplikované sociální zázemí mnohých studentů SOU/SOŠ. To se projevuje například tím, že v některých třídách vyučující na mediálně-výchovné cíle apriori rezignují.

„Jsou třídy, kde řešíme hojně prostituci, drogy, nezletilá těhotenství a podobně. Tam můžu na nějakou mediální výchovu zapomenout.“ (vyučující anglického jazyka)

„Problém není v tom, že by nechtěli o věcech mluvit, jenom se bojí. Protože na středních odborných a učilištích jsou, když to tak řeknu, ty děti, které měly být na základce potichu, kterým učitelé říkali, že teď potřebují něco probrat s těmi, kdo půjdou na gymnázium, tak oni ať jsou potichu. Oni jsou na základce potichu, aby tak nějak přežili. Na tom učilišti jsou zase potichu, aby přežili.“ (vyučující ZSV 3)

Nejlépe dle respondentů fungují metody, které naruší školní rutinu.

„Jednorázové akce si podle mě víc zapamatují, kolikrát si třeba besedu s pamětníkem zapamatují i tři roky. Když něco řeknete v hodině, kolikrát to už druhý den neví.“ (vyučující ZSV 3)

„Důležité mi přijde ukazovat to na příkladech, spíš praxe než teorie.“ (vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1)

K vzbuzení zájmu o mediální výchovu pomáhá, pokud se ji podaří nějak zakomponovat do aktivit relevantních pro studijní obor studentů.

Obecně vyučující doporučují co největší pestrost metod a začleňování interaktivních prvků.

„Super je, pokud pracují ve skupinách a něco vytvoří. Třeba i jen plakát, který pak prezentují. Dělali jsme to třeba na téma ‚Jaký má být prezident‘.“ (vyučující ZSV 3)

Respondenti se shodli, že pro udržení pozornosti a zájmu studentů je zásadní přiměřená náročnost náplně hodiny. Její míra v odpovědích variuje od materiálů designovaných původně pro základní školy až po podklady určené pro gymnázia – rozhodující je složení žáků každé jednotlivé třídy. Při výuce pedagogové také doporučují pečlivě volit slova.

„Nefunguje moc textu a moc cizích slov.“ (vyučující ZSV 3)

Panuje jednoznačně preference audio-vizuálních materiálů a spíše kratších textových materiálů, dlouhých maximálně půl strany A4. (Vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1, vyučující pedagogiky). Důvodem je přesvědčení řady respondentů, že jejich svěřenci mívají vážné problémy s udržením pozornosti a porozuměním textu.

„Neumí z nějakého materiálu získat takovou tu podstatu. Říct ji svými slovy. Já jim něco vysvětluji, oni kývou, diskutujeme o tom. A pak jim

řeknu. Teď máte pět minut, kdy budu úplně zticha, a vy si to zapište. A oni na mě vyděšeně koukají a neví, jak to udělat.“ (vyučující pedagogiky)

„A když to je moc textu, vyplatí se skupinová práce, že si to rozeberou spolu, zvolí si toho mluvčího a ten za ně pak mluví.“ (vyučující ZSV3)

Dále se podařilo zjistit, že vyučující většinou v hodinách pracují s materiály organizace Člověk v tísni, zejména filmy. V rámci těchto filmových projekcí a debat jsou většinou diskutována spíše témata daných filmů (např. kyberšikana, bezpečnost na sociálních sítích) než například řemeslné postupy tvorby filmu.

Závěr

Cílem této studie bylo získat hlubší poznatky o stavu mediální výchovy na SOU/SOŠ a o možnostech jejího propojení s výchovou k politické participaci na těchto školách. Na základě polostrukturovaných rozhovorů s devíti učiteli mediální výchovy na SOU a SOŠ bylo zjištěno, že mediální výchova má na tomto typu škol jen velmi malou hodinovou dotaci (v průměru 6 hodin za rok) a zpravidla se vyučuje jako průřezové téma v rámci ZSV, českého a anglického jazyka či informatiky. Většina respondentů je s takto malým rozsahem časového prostoru pro mediálně-výchovná témata nespokojena. Z posílení mediální výchovy na SOU/SOŠ by podle nich benefitovali jak samotní studenti těchto škol, tak celá společnost.

Část vyučujících se mediální výchovu snaží kombinovat s posilováním schopnosti studentů politicky participovat. Shodují se, že studenti mají s občanskou participací malou zkušenost. Prvky občanského modelu mediální výchovy se jim do hodin daří začleňovat zejména v obdobích okolo voleb, případně při debatách o aktuálních politických a společenských tématech.

Jako nejdůležitější charakteristiku výukových metod mediální výchovy, která má potenciál udržet zájem a pozornost studentů, respondenti akcentují vybočení z běžné školní rutiny, dále potom interaktivitu, přiměřenou náročnost témat i materiálů a relevanci pro plánovanou profesi studentů. Studenti v hodinách standardně nevyužívají mobily ani počítače, sociální sítě a digitální média učitelé do hodin začleňují zřídka. Zrovnatak se studenti v hodinách málokdy dostanou k mediální tvorbě.

Důvodem je zejména malá hodinová dotace mediální výchovy, pocit nedostatečné osobní kvalifikovanosti pro tato témata a nedostatečné technické vybavení učeben.

Výzkum naplnil cíle a zodpověděl otázky, které byly na jeho počátku vytyčeny. Na základě závěrů této pilotní studie autorka v roce 2019 vytvořila inovativní metodu mediální výchovy, jejímž cílem bylo rozvíjet mediální gramotnost i schopnosti politické participace studentů SOU/SOŠ.

Vznikl tak projekt realizovaný od srpna do prosince 2019 na SOU Louny, do kterého se zapojilo 17 studentů 3. ročníku oboru aranžér. Studenti si zvolili aktuální politicko-společenské téma (v jejich případě příliš nízké tresty za týrání zvířat), na které se pokoušeli upozornit veřejnost za využití on-line i off-line komunikačních a občansky participačních strategií. Vrcholem projektu byla účast studentů na průvodu v centru Prahy v rámci satirického průvodu, jemuž přihlížely stovky tisíc návštěvníků oslav 30. výročí 17. listopadu.

Celkem bylo realizováno a zaznamenáno 35 hodin výuky a sesbíráno množství multimodálních výstupů studentských aktivit. Data jsou nyní analyzována. Závěry z pilotní studie mezi učiteli byly při plánování tohoto výzkumného projektu nepostradatelným zdrojem.

Poznámky:

¹ Text je dílčím výstupem projektu GAUK 1434120 a SVV 260598.

Literatura:

- ADAMS, W. C. Conducting Semi-Structured Interviews. In NEWCOMER, K. E. (ed.) *Handbook of Practical Program Evaluation*. San Francisco: Jossey-Bass, 2015, pp. 492–505.
- BINDIG, L., CASTONGUAY, J. Should I Really Kill My Television? Negotiating Common Ground among Media Literacy Scholars, Educators, and Activist. In ABREU, B. S., MIHAILIDIS, P. (eds.) *Media Literacy Education in Action*. New York: Routledge, 2014.
- BRADBURY, H. *The SAGE Handbook of Action Research*. London: Sage, 2015.
- FREIRE, P. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2005.

- HOBBS, R. Building Citizenship Skills Through Media Literacy Education. In SALVADOR, M., SIAS, P. (eds.) *The Public Voice in a Democracy at Risk*. Westport, CT: Praeger Press, 1998.
- HOBBS, R. *Digital and Media Literacy: A plan of Action*. Washington, DC: Aspen Institute, 2010. (dostupné z: https://assets.aspeninstitute.org/content/uploads/2010/11/Digital_and_Media_Literacy.pdf) [cit. 9. 5. 2020].
- Jeden svět na školách. *Jak se učí mediální výchova na středních školách?* (2017) (<https://www.jsns.cz/o-jsns/aktuality/96264-jak-se-uci-medialni-vychova-na-strednich-skolach>) [cit. 2. 2. 2018].
- JENKINS, H. et al. *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education in the 21st Century*. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.
- KAHNE, J., LEE, N.J., FEEZELLI, J. T. Digital Media Literacy Education and On-line Civic and Political Participation. In *International Journal of Communication*, 2012, Vol. 6, pp. 1–24.
- LINEK, L. Účast ve sněmovních volbách v roce 2013: zdroje, mobilizace a motivace. In *European Electoral Studies*, 2015, Vol.10, No.2, pp.76–90.
- MCDUGAL, J. Media Literacy: An Incomplete Project. In ABREU, B. S., MIHALIDIS, P. (eds.) *Media Literacy Education in Action*. New York: Routledge, 2014.
- MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání modelář*, 2004 (dostupné z: <http://zpd.nuov.cz/RVP/H/RVP%202153H01%20Modelar.pdf>. [cit. 12. 4. 2020].
- RIEL, J. *The Digitally Literate Citizen: How Digital Literacy Empowers Mass Participation in the United States*. Social Sciences Research Network. (dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=2781190>) [cit. 5. 7. 2020].
- VAN DETH, J. W. Political participation. In KAID, L. L., HOLTZ-BACHA, C. (eds.) *Encyclopedia of political communication*. London: Sage, 2008.
- VOLEK, J., URBÁNIKOVÁ, M. *Čeští novináři v komparativní perspektivě*. Praha: Academia, 2017.

Kontakt na autorku příspěvku:

Mgr. Lucie Römer
 Univerzita Karlova
 Fakulta sociálních věd
 Institut komunikačních studií a žurnalistiky
 Smetanovo náb. 6
 110 01 Praha 1
 e-mail: lucie.romer@fsv.cuni.cz